

⁷⁸ Докладніше див.: Сас П.М. Зародження проправославної політики Війська Запорозького // Запорозька старовина. – К.; Запоріжжя, 2003. – С.58–63.

The article reviews the fact of donation of the hand-written Gospel of the beginning of 16th c. to the Chyhyryn church of the Blessed Virgin which was related in history with P.Sahaidachnyi. Basing on study of original of the given Gospel the grantors identity was determined as well as approximate time of giving. The attention is focused on the specifics of formation and functioning of historic forms of surnames in Cossack environment. The artistic design of the Gospel's jacket is given a grade.

Т.Г.Яковлева*

ДОНОС СТАРШИНИ НА І.САМОЙЛОВИЧА: АНАЛІЗ ПЕРШОДЖЕРЕЛА

У статті аналізується оригінал доносу козацької старшини на гетьмана І.Самойловича (1687 р.). Досі історики використовували лише переклад, зроблений у Посольському приказі й опублікований Д.Бантишем-Каменським, який, утім, містить низку похибок і цензурних правок. Аналіз українського першоджерела зі справжніми підписами старшин дозволяє зробити кілька цікавих спостережень і висновків.

Донос старшини на гетьмана І.Самойловича, унаслідок чого він втратив уряд, а гетьманом став І.Мазепа, є майже легендарним епізодом в історії України останньої чверті XVII ст. До цього сюжету зверталися всі провідні історики, починаючи від Д.Бантиша-Каменського, М.Костомарова й С.Соловйова. Проте нас донос цікавить не лише як привід до скинення І.Самойловича, але і як ілюстрація тих умов, за яких до влади прийшов І.Мазепа.

Текст доносу опублікував Д.Бантиш-Каменський в «Источниках для истории Малой России» (1858 р.) під назвою «Челобитная генеральной старшины и всего войска малороссийского в измене и во многом неистовстве гетмана Ивана Самуйловича»¹. О.Оглоблин звернув увагу на те, що Д.Бантиш-Каменський опублікував тогочасний московський (російський) переклад, відзначаючи, що «цей переклад викликає деякі сумніви: приміром, зазначено, що донос поданий «в таборе над речкою Коломаком», тоді як справді це було ще на р. Кильчені». При цьому О.Оглоблин уважав, що «оригінал доносу старшини на Самойловича не зберігся»².

Проте вельмишановний метр помилився – авторові вдалося відшукати в Російському державному архіві давніх актів (РДАДА) оригінал доносу з власноручними підписами старшин. Аналіз цього документа, не дослідженого моїми попередниками, дає змогу зробити чимало цікавих спостережень.

В опублікованому Д.Бантишем-Каменським документі серед старшин-підписантів ім'я самого Івана Степановича Мазепа не значиться. Перелічено лише В.Борковського, М.Вуяхевича, С.Прокопова, К.Солонину, Я.Лизогуба, Г.Гамалію, Д.Райцю, П.Забілу, «а в низу написано: Василий Кочубей»³. Саме ця публікація стала підставою для далекосяжних висновків. Так, М.Костомаров відтворив у своїй праці перелік старшин і додав: «Підозрюють, що головним «заправщиком» тут був Мазепа»⁴. А О.Оглоблин, маючи на увазі видання Д.Банти-

* Яковлева Татьяна Геннадіївна – д-р іст. наук, доцент Санкт-Петербурзького державного університету (Російська Федерація), директор центру з вивчення історії України.

ша-Каменського, писав: «Чи брав Мазепа участь у змові проти Самойловича? Підпису Мазепа на доносі старшини немає»⁵. Щодо С.Соловйова, то він серед старшин-підписантів згадував І.Мазепу, але посилався чомусь на «Зібрання державних грамот і договорів», де донос не був опублікований⁶. Текст доносу С.Соловйов навів у переказі, хоча й подав це як цитату⁷. Жодних коментарів із приводу ролі в змові І.Мазепа він не робив.

На відміну від С.Соловйова, М.Петровський зазначав, що в опублікованому тексті доносу підпису І.Мазепа немає, натомість «у спису ж Сівського столу підпис Мазепа на чолобитній маємо»⁸. Проте використана М.Петровським копія також була московським перекладом. Ще одна копія доносу, знову ж таки в перекладі, але з прізвиськом І.Мазепа та без інших помилок, відзначених О.Оглоблиним, зберігається в Інституті рукопису Національної бібліотеки України ім. В.Вернадського⁹.

Аналіз документів РДАДА показав, що Д.Бантшиш-Каменський опублікував документ, що зберігається у фонді «Малоросійські справи Посольського приказу» і є зробленим там офіційним перекладом («И тот выше объявленная белорусского письма заручная челобитная в государственном посольском приказе переведена, а в переводе пишется...»¹⁰). Як не дивно, але готуючи текст до видання, Д.Бантшиш-Каменський помилився – в оригіналі опублікованого ним документа є підпис І.Мазепа, а також ідеться й про табір над річкою Колчином¹¹. Залишається незрозумілим, яким чином такий досвідчений археограф припустився подібних помилок.

Проте важливішим документом є оригінал доносу, на перебування якого у фонді «Малоросійські справи» вказував ще Н.Устрялов, який у своїй «Історії царювання Петра Великого» навів справжній перелік старшин-підписантів (щоправда, у скороченому варіанті)¹².

Що представляє собою україномовний оригінал? Документ на 7 аркушах зі зворотами, печаток немає. Перша частина (у справі – 3–5 аркуші) написана каліграфічним почерком рукою писаря Сави Прокоповича. Ця частина доносу містить закиди в нелояльному ставленні І.Самойловича до «Вічного миру» (1686 р.) з Річчю Посполитою, а також опис його «зрадницьких» дій під час Кримського походу 1687 р. Друга частина написана (на думку автора, і на підставі графологічного аналізу почерків) Михайлом Вуяхевичем. Тут подано перелік фактів образ, що їх І.Самойлович і його сини завдали старшині, міщанам і т.д. Ця частина доносу явно писалася поспіхом, почерк із кожним новим аркушем стає все менше зрозумілим. Останній абзац, в якому йдеться про те, що «доношение» передають В.Голіцину, був написаний згодом, іншим пером або в іншому місці.

Найцікавішим є факт «цензури», якої зазнав документ при перекладі російською мовою в Посольському приказі. Із російського офіційного перекладу було вилучено цілий абзац, в якому йшлося про ставлення І.Самойловича до російської влади – «зневажливо» відгукувався щодо правління царівни Софії, уважаючи, що це – «вещь непостоянная»; говорив також, що царі «дети молодые ума несовершенного, нечего не знают», а від правління царівни-дівичі «нечого доброго не можем ся сподевати». І.Самойлович, чий син був у Москві під час першого стрілецького бунту (1682 р.), згадував: «было ... лихо на Москве, и побито многих зацных бояр», а від правління царівни можна чекати лише «горшого и тяхшого упадку». Мовляв, що можуть «доброе молодые паны с невестою рядячи» вирішити? «Толко шатости и упадку сподеватися треба»¹³.

Усі ці висловлювання при підготовці перекладу для доповіді царям, а, отже, Софії були вилучені. Подібні погляди серед підданих щодо «невести» явно йшли врозріз із тодішніми приготуваннями В.Голіцина до оголошення Софії самодержицею, задля чого й з метою підготовки громадської думки в Україні було замовлено відомий портрет царівни, поширений згодом в Європі. І тут рап-

том з'ясовується, що один із найважливіших підданих – гетьман, правитель України – такої думки щодо урядування «спасительницы отечества»!

Дві інші цензурні зміни значно менші за обсягом, але також доволі серйозні за змістом. У російському перекладі йдеться, що 6 липня І.Самойлович викликав Дмитрашку й говорячи про намір «солтана з ордами» йти супроти поляків із недоброю іронією запропонував: «пустьже бояре, такие непочтливой матери дети, скажут и полякам дают помочь»¹⁴. В оригіналі ж написано: «нехай же Голецин, такий сын, скажет та дает ляхом помочь»¹⁵. Знову ж таки маємо справу з навмисним замовчуванням неприйнятної думки про фаворита царівни Софії, а, отже, і щодо її правління.

Окрім того, у доносі висловлювалося побажання, аби І.Самойлович був вивезений до Москви і як явний зрадник «был казнен». В оригіналі ж – щоби був «скаран»¹⁶. В українській традиції слово «скарати» зазвичай використовувалося у значенні «покарання», «кара». Із польської мови «skarać» теж перекладається як «покарати» й лише в поєднанні зі словами «голова» чи «шия» – стратити¹⁷.

Окрім цих моментів, російський переклад доволі точно передає український оригінал.

Щодо підписів старшин, то в оригіналі вони розташувалися таким чином: одна під одною з повним переліком посад – Василь Борковський, Михайло Вуяхевич, Сава Прокопович, Іван Мазепа. Далі під ними також у стовпчик ідуть три підписи без будь-якої розшифровки посад: Костянтин Солониця, Яків Лизогуб, Стефан Петрович Забіла. Ліворуч (очевидно, приписані згодом на решті вільного місця) стоять підписи «Григорій Гамалія» і «Дмитрашка Раца» – також без зазначення урядів. Райча явно був малограмотним і власноруч підписався з трудом. У самісінькому низу аркуша, праворуч, стоїть «В.Кочубей».

Такий порядок підписів, безперечно, наводить на певні думки. К.Солониця, Я.Лизогуб, С.Забіла, Г.Гамалія й Д.Райча вочевидь долучилися до «доношення» в останню хвилину. Також можна дати відповідь на питання, чи був І.Мазепа ініціатором доносу – однозначно ні. Загалом, ураховуючи розстановку політичних сил в Україні в зазначений період, це й не дивно. Адже й В.Кочубей, і В.Борковський та інші старшини завдяки родинним зв'язкам, клановому впливу й добробуту посідали значно міцніші позиції на Лівобережжі. Підпис І.Мазепа, який скромно стоїть на четвертому місці, відбиває реальний стан справ. А ось «візування» документа В.Кочубеем, внизу й ніби окремо від інших, «наглядно», багато про що говорить. Можливо, він не випадково не вказав свого уряду генерального писаря, подумки приміряючись до гетьманської булави.

Про те, що І.Мазепа не був причетний до складання тексту документа, непрямо промовляє й такий факт. Старшина в тексті висловлює впевненість, що з новим, «хорошим», гетьманом вони разом із Москвою завоюють Крим. Як відомо, і тоді, і пізніше Іван Степанович Мазепа не був прихильником цих планів В.Голіцина. Навпаки, саме він став ініціатором проекту завоювання придніпровських фортець і поширення успіху на Азов. Збагнути, кого саме старшина пропонувала В.Голіцину обрати гетьманом можна, розшифрувавши фразу: людина, яка б «в нынешней войне не лениво, но радетелно и верне з войском во всяких случаях чинил им великим государем услугу». На жаль, відомі на сьогодні джерела з історії Кримського походу не дозволяють дати однозначної відповіді на це питання.

Те, що В.Голіцин підтримав кандидатуру саме І.Мазепа, а не когось із лідерів старшинської опозиції, повністю пояснюється завданнями, що їх ставив перед собою фаворит царівни Софії. Гетьманом України він хотів бачити не свавільного І.Самойловича, котрий наважився відкрито критикувати політику російської влади, а не дуже впливового, порівняно бідного «чужинця», нещодавнього «запорізького бранця», який мало не в кайданах потрапив до Батурина.

Цей «чужинець», прийнявши уряд із його, В.Голіцина, рук мав перетворитися на слухняного маріонеткового гетьмана, чому в повній мірі сприяли положення Коломацьких статей¹⁸. Скориставшись боротьбою за владу серед старшин і їхнім невдоволенням «поповичем», В.Голіцин за допомогою «доношення» провину за невдалий кримський похід переклав на І.Самойловича й посадив на гетьманський уряд потрібну йому людину. Обрання І.Мазепи мало бути неприємним сюрпризом для справжніх авторів доносу й, перш за все, для Василя Кочубея. Прихована боротьба за булаву поміж І.Мазепою й В.Кочубеем триватиме майже 20 років, до 1708 р., про що згодом напише сам Іван Степанович. Тоді ж, у 1687 р., старшина розглядала обрання І.Мазепи гетьманом як тимчасовий крок на угоду фаворитові царівни. Але історія довела, що й автори доносу, і сам В.Голіцин жорстоко пропрахувалися...

Додаток*

Пресветлейшим и державнейшим великим государем царем и великим князем Иоанну Алексеевичу, Петру Алексеевичу и великой государыне благоверной царевне и великой княжне Софее Алексеевне всея Великия и Малыя и Белия Росии самодержцем их царскому пресветлому величеству милостивим своим обладателем верние подданые покорнее доносят.

Что войско запорозкое велми скорбно и жалосно есть, же их государское святое благочестивое намерение о виправе сил их монарших на Крым, на которое увесь свет христьянский обернул свои очи, из которого все их монаршие доброхоти з великим желанием надеялися щасливих хвалебных и до приращенія в несмертельные веки російскому царствию великое славы приличных skutkov, не пришло ныне до своего совершенства, в яком деле любо для милости милостивих и милосердных скипетроносных государей своих радо было войско запорозкое при всякой чулости и радении служити, еднaк не могло за неисправлением гетманским, который едно для слепоти очей своих, и для тяжести своей не был и не есть способен до чиненя должностей гетманови приличных, другое и не зичил того, абы над Крымом их монаршие силы сим походом мели одоление, якого нежелателства его можно довести отсюду.

Еще перед учиненем вечного миру их царского пресветлого величества з королевством полским всегда он гетман такий предложеня через посланих // Зоб и через гонцов своих до великих государей доносил, жебы они, великие государе, з турками и татарми при мире держали, а з поляками не мирились, поведаючи, же мир тот мне надобен, и для того он и села посожские не радячися ни с ким велел был захвати, хотячи их царское пресветлое величество повадити глубоко з королевским величеством полским чтоб тот мир не состоялся, яких сел посожских немел уступить, хочбы и многие их монаршие к нему были указы, якож и не уступал их, аж сами поляки по соизволению государскому одобрали.

А когда уже мир стал вечный з полскою стороною, и был прислан от их великих государей в Батурин ближний околничий Леонтий Романович Неплюев з тим мирним извещением, тогда засмутился велми, и был печален многие дне, и окроме того що пред околничим зу словами нежелательными выявлялся мовячи, увидите же не каждый из ваших чинов московских будет вам дяковати, жесте розорвали мир через хитрость лядзкую з панством Турецким и Крымским, и хочете войну противко их вчати. При старшине войсковой тогда ж скоро по околничого з Батурина отъезде частокрот такие ж жестокие слова говорил, купили москале тепер себе лихо за свои гроше ляхом дание, ось же що в том з ляхами учиненом миру зищут и що против хана учинят обачите, жаловали малого датку татаром давати будут же болшую казну, якую зхочут татаре давати, //

* Оригінал доносу підготовлено згідно з правилами публікації документів XVII ст. РФ. Буква «Ъ», а також м'який і твердий знаки, заглавні літери й пунктуаційні знаки передаються згідно з правилами української мови. Скорочення розкриті. Висловлюю вдячність канд. філ. наук О.Остапчук (Московський держуніверситет) за філологічні консультації – Т.Я.

4 и после того бывал смутен и сердит, и такие ж слова в случаях речей поновлял, и за тот мир учинений межи монархами не велел и молебствовать по церквах.

А когда пришла ведомость от великих государей у списках з курантов розних списаниях, что войска цесарские Будим город взяли у турков, а венети многие города морем у турков же побрали, то тих писемек не хотел и слухати, и тепер нечитание валяются, а тое з него походит, же нерад слухати вестей о победе христианской над поганами, але кгда услышит, что татаре виберут людей на Волиню в полон, тогда велми весел бывает, и сколко у его бывало з Криму мурз и посланников крымских под час примиря, теды всех прошувал и наказовал до хана, абы непрестанно под Белую Церковь и Немиров на Волин и Подолье чатами Татарове подпадаючи в людех христианских шкодили Кролевству Польскому, в чом явная его измена есть.

Семья его гетманова певного часу говорила семьям особ енералних: сердит тепер и великие похвалки чинит Иван мой на Москву. Троха того не учинит, як учинил Бруховецкий. //

4 об А когда кролевское величество в прошлом року з волоское земле уступал, тогда бунчучний, меваючи на едине мову з гетманом, винес такие слова, рад бы пан гетман, щоб ляхи от татар в той земле волоской облеженем притиснени будучи помирились, ачей бы познала Москва и нас, и неважили легце, що мы маем приреченую и поуфалую приязнь з панством Крымским.

Любо по указу великих государей з того прошлого лета на сее з полками у теперешний поход готовился воевати Крым, и о том великим государем частокрот докучал он же гетман, абы все сили их монаршие, иле их есть, в сей же поход были двигнени, однак немел такое щирости, щоб по истине оказал свою службу, якося тепер зистало, бо хотя прекладал, чтоб великих государей великие были двигнени сили, а радил с прилежанием, чтоб ранного вешнего времени были в поля виведени, то не на якую прислугу, але на згубу войска, кгдаж до Криму кто колвек и в малих купах перед тим ходил войною, то чинил тое восене, а не на весне.

А вишовши з Батурина и приближившись до реки Ворскла, хочай еще и полки козацкие не все были стяглися, прекладал усиловне велможному боярину его милости князю Василию Василиевичу Кголицину, чтоб чим наскорей в поля выходил, и так по его предложению, //

5 боярин его милость войска далеким з домов путем утруженіе, от починку потребующие, в поля за Самаре випровадил.

А в тих полях щоб належало на гетмана о языков старатися, и за килка мил караули посилати, и о положению поля проведовати, того он отнюдь не чинил, и боярину его милости да любо хотел посилати наперед полки отрадил, и ради о том от старшини не приймавал, и видячи около таборов пожарами палаючи поля гасити, хоть многократне ему старшина докучала, не посилал, и не приказовал.

А когда притягнули до Води Конское, аж там за тоєю Водюю все поля пожарами вигорели, он ничего о том не ведаючи, хочай боярин его милость без поради сполное рушатися досконале не проведавши як далеко вигорело за тую реку не радил, рушился з полками козацкими, а после его и боярин его милость двигнул монаршие сили, розумеючи, что он известен есть о довольствах конских кормов, аж там, где далее поступючи нашлося все поле згорелое.

По тих теди вишей описаних причинах и нежелателствах //

5 об и нераденіях многие розумеют и цале твердят, и ми ведам, что он гетман нехотячи цале пожаром тим запобегати есть причиною и повелителем до випаленя поля ж.

Бо не доходячи Конское Води, кгда его утягнуено з балелим очам солнечные опали докучали, говорил: от неуважная вона московская як нам есть шкодлива, збавила, мовит, мене здоровья остатнего, чи не лучше было Москве дома в покою седети и своих границ боронити, анежели з Кримом войну сюю непотребную заводити.

Когда теди не можно было войскам по погорелим полям далее итти, он не шукаючи и не обмишляючи жадного способу як бы то над неприятelmi хочай уже лепшими войсками учинити промисл, гонячи на неславу вечную войск московских и козацких, а защищаючи панство Крымское, цале на том станул и радил, абы бояре их милость з войсками вернулись назад.

А повернувши обози назад тое говорил, чи не казав я, що Москва ничего Криму не докажет, отож так тепер и есть, и треба будет вперед гаразд им от кримцов отдиматися, и чинит тое наругателно, з осмехом. //

6 Тепер не о штось не печалит, толко так мовит перед духовною поважною особою, коли бы мне дал Бог сына моего зу низу целого вышукати, и до Батурина прийти, знатиму я що делати, есть у мене инные дела напьятые до деланя.

И тое говорил перед тоєю ж особою, не знаю што буду деяти з тыми чортами москалями, як оны зо всеми войсками своими напрутся до дому ити, бо я бым хотел просити Боярина, штобы мне дал и оставил з пять тысячем войска, а то для пожданя и вышуканя сына моего з низу.

И тое пресветлейшим великим государем да будет ведомо, что он же, гетман, самовластно владеет, и хочет владети Малою Россією, грамоты монаршіе в кого хочет отбирает, а наданя на себе albo на детей своих оборочает, ку царствующому граду Москве, не толко свецким, але и духовным людем ездити заказует и городы государские малороссийские не государскими, але своими именуует, и людем войсковым приказует, жебы ему, а не монархом верне служили.

Надто говорил, когда возвратимся з крымского походу, постараемся, лепшей Малую Россію утвердити, и не так, як стоит в прежних статіях.

А сын его Григорий в Чернегове ганил войта, и мещан, и лаючи, смертною казною грозил, что войт и мещане хотели поставити на ратушу орла платаного, в тое знаменіе, што город Чернегов есть власнаю их царского пресветлого величества отчина, и мовил Григорей войту и мещаном так, не будете мужики жити на свете, же хочете выламатися з подданства //

6 об пана отца моего, и поддатися Москве, и заказал абы орла не ставили, и ставити не важилися.

Тот же сын говорил з другими хулные слова о пресветлейшом и превысочайшом дому монаршом их царского пресветлого величества, якіе их ущипливости, хочай и чувал отец их, але им того не ганил.

И тое припоминаем, што он же, гетман, высылаючи Михайла бывшего полковника Гадяцкого на розмену з татарами, давал наперед устную науку, а потом писал своею рукою до его, Михайла, всеми силами старатися о утвержене приязни з панством Крымским, по якому наказу и Михайло говорувал, коли б нам самопалы козацкіе зедночити з шаблями крымскими, силни б мы были против всяких монархов.

Што сталася государиня царевна и великая княжна Софія Алексеевна в грамотах, и во всех царских титлах писати, теды он, гетман, за легкую и непостоянную вменяет реч, и частокротко говорит: на царство цари дети молодые, ума несовершенно, нечего не знают, а царевна, невеста, будто рядит, то з того ряденія нечего доброго не можемся сподевати, было, мовит, лихо на Москве, и побито многих зацных бояр, а за сим ряденіем в прудце горшого и тяжшого упадку сподеватися треба, бо где що доброе молодые паны, з невестою рядячи, постановят, толко шатости и упадку сподеватися треба.

И таковую реч покилкакрот при старшине и всем вслух вносил, не послушала дурная Москва моее рады, да змирила з ляхами, дожду я, мовит, того в скором часе, же будут знову мене просити, абым мидіатором до примиря с панством Крымским был, толко ж знатиму юж, як панство Крымское з Москвою мирити, будут мене памятати, и ведатимуть ученые, як и нас поважати. //

7 И тое говорил, чортовская дурная и гнюсные войны Москва взяли на себе не по себе тяжка и ославились всему свету, звоевати панство Крымское, а оны сами некгды не здужают себе оборонити, лутшей бы, мовит, старатися при промысле нашем, своих границ, як могучи, стеречи, нижли чужого лиха подыймоватися боронити, бо коли еще не переставши од своего предсявзятя, схочут войну подняти, то пропадут.

Сам од многих лет добивал великим государем, абы чехи под царским знаменем титлою албы в Путивлю, albo в Севску были роблены, а тепер кгды з мындзы на сюю дорогу выйшли, и войску выдана плата, не позволяет и не приказует, абы межи народом малороссийским брана была, и всякіе купле и продажи одправовалися, овшем не смеватися, мовячи, з самое меди лядачого нарубили, же убогому человеку не нащо незийдутся, бо як луска albo лупина крушатся и ламлют.

Стефана Гречаного, судію гадяцкого, без ведомости и позволения государского до королевского величества з тым посылал, абы Могилу, именууючогося на тамтой стороне гет-

маном, з его войском своявольным, не держал, а себе на всякую услугу быти готового з войском запорожским обещуючи, просил, абы ему позволил по тые места владети, города осадивши, пока места Хмельницкий владел.

Дня 4 июля сам мосты на рецк Самари войском околничого Леонтия Романовича будоване, он, гетман, з своими полками перейшовши, велел попалити, а на тамтой стороне боярина зо всем войском оставил, толко два мосты меючого свою до переправы и мусел боярин новые мосты делати, и тот его поступок градецкой учинился под войском государским.

Дня 6 июля призвавши к себе Дмитрашка, говорил: маю ведомость што хан з солтанами и всею ордою около нашего войска //

7 об на Низ посланого забаву военную мает толкож немного забавится, сам хан к Перекопу уступит, а солтана з ордами противко ляхов выправит, и певне дадут ляхом добрую стречу, нехайже Голецин, такой сын, скачет та дает ляхом помоч, та нездоров даст.

Того ж дня пришедши к нему, гетману, войца переяславский и мовил ему, жалуются москале, приходячи к нам, што много людей государских померло, и велми много болных лежит. Он отказал, хочай бы люди и все пропали, то бы я о том не печалился.

Коней сколко до него привезут прибудных московских и всяких, всех велит клейом своим пропятновавши юж до колко десят до Гадяча отсылать, то его всем явное воровство.

Едного часу тут, у воску, был гетман з полковниками московскими и з нами всеми на обеде в обозного, и по обеде Петр Иванович Борисов полковник перемовил з Гамалею. Гамалея снать в надею его против полковника отказал, што ты на мене полковнику отказуеш, ещесте не през шаблю нас взяли. Он гетман, тое слышачи, и одного слова на Гамалею не рекл, еще усмехнулся, а чаят што и похвалил.

А по учиненом миру, снать хотячи якую в том заваду учинити посылал в пасеки заднепрские, в мирных договорах при полской стороне оставленные, десятины пчолное выбирати, што учинил он противно, а не по воле великих государей.

А о землях тогобочных Днепра говорил жестоко, не так, мовит, тое будет, як Москва з ляхами в мирных своих договорах постановила, учиним мы так, як нам потреба, по яком своем намерении тому Гречаному до королевского величества посланому о тых землях, и о посажских селах над договори мирные упоминался. //

8 И при таковых своих к великим государем нераденіях и волности войска запорожского од великих государей потверженые нарушил.

Все сам справует, некого до порады не взываючи. Уряды по своих гневах одыймует, а не по слухных причинах и карает, и о нечесть приправует, кого хочет без суду и доводу напрасно.

За уряды полковничіе и инші берет великіе басаринки¹⁹ и през тое допускает людем утискати, чога за инших гетманов небывало. Людей старинных войсковых заслуженых понижает всякими своими вымыслеными способами, и слова доброго не дает о них говорить. А инших подлых незаслуженых собою выставляючи, и тым ся пописует, же што хочет учинити может.

В млынах козацких нет козаком воле, и знатным и заслужоным все на себе забирает. Що у кого уподобает, измет, а що он минет, то сыны его вытягнут, и тот толко у него мает приступ, што басаринка дает, а хто не даст, хотя бы и годным был, мусит быти отриновен. Старшине енеральной нет належитое поваги и безпеченства болшей от гневов и похвалок, а и к мертвые бывают, а нежли покойне живут.

Судейского уряду уже през чотыри лета неотдает для того, што некого за доброго не имеет, и хочет, абы суммою великою пенязей тот уряд судейский был у него куплен, и жалование царское соболинное и оберное на двох судей присланое себе удержал и до сего часу. //

8 об А в бытности судей згасло право, и обидимым людем нет справедливости, отколь плачу есть много.

Болш у его забавы около домовых господарских речей, а нежли около публичных, и самых монаршых дел.

Яко про то для тых всех причин, и для неспособности его нет надеи, абы и впред што хвалебного войско запорожское з себе за его поводом ку прислузе монаршой показало, так все войско желает и со слезами Господа Бога молит о тое, дабы великіе госуда-

ри для лучшего управления своих монарших дел, и для утоления многих слез изволили указать з его уряд гетманский зняти, а на тот уряд, подлуг прав войсковых волными голосами повелели обрати якого чулого, вернейшого, и справнейшого человека, который бы в нынешней войне не лениво, но радетелно и верне з войском во всяких случаях чинил им великим государем услугу. О якую перемену гетмана яко много з великим упокорением превеликое милости монаршое просят, так и прекладают же таковым способом поступивши, может быти Крым запертый и вскоре силами государскими и войска запорожского звоеванным. А если бы того не было, то под сим гетманом не может нечего ку славе монаршой оказатися, разве шкод. А буде тое, што некоторые од его утисков розно мейсце себе шукати мусят, албо, уховай Боже, чтоб якое в речах добрых не учинилося порухи.

И о том все войско запорожское бьет челом, шток по знятю з него гетманства не был, а не жыл на Украине, але зо всем домом его взят к Москве, и яко явный изменник их царского величества и войска запорожского скаран. //

9 О том добываючи вам, великим государем, чолом, припомнелисмо себе его ж, гетмана, радецкое дело. Был указ к нему от вас, великих государей, по прошенію королевского величества, шток пустить в стороны полские державы хлебные запасы, на якие там была тогда скудость, але он преслушавши тот государский указ, учинил заказы, чтобы в тую державу нехто хлебных запасов возити не важился, и тут не продавал тамошным людем. Да толко позволил был горелку да тютян продавати приезджым одтоль чумаком. А до Крыму и до городков турецких, фундуючи там себе стислую приязнь, велел з умыслу всякие збожя возити, волы, овцы, и коне гнати на продаж, з якими продажами малоросійские люде непрестанно туды тиснулися, и когда вже покой вечный у великих государей з королевским величеством станол, и оголошена война на бисурман, то и тогда тых продажей не унято, ездил туда хто хотел з запасами хлебными през все лето, и зимы прошлое занявши: а хочай кого з таковыми продажами и припинено, еднок не карано як бы належало, яковым способом значне городки турецкие над Днепром будучие з турецкое земле присылки хлебные немающие, отсея з Малое Россіи zostали убогачены.

Инных многих и незочтенных злых его поступков не мощно и выписати, толко у превысочайшого престола вашего царского пресветлого величества падше просим о конечное его гетманства перемене, бо еслиб за якими предложениями посторонными не мелась на томо воля вашего царского пресветлого величества быти, то войско запорожское з менших чинов отнюдь его, яко явного недоброхота, заховуючи к вам великим государем свою верную службу не может //

9 об терпети, по своих войсковых правах и обычаях з ним поступити в скором часе мусит, за што жебыся ваш царский маестат на нас не уразил, яко на покорне вашему царскому величеству бьем челом всем войском.

Ажебы тые все злые его дела гетманские от нас выписанные были приняты, и вера им дана была, имена наши власными руками нашими подписуем и до рук ясневелможного ближнего боярина его милости князя Василія Василіевича Голицыина покорне отдаем в таборе над речкою Килчином року 1687 июля 7 дня.

	Вашого царского пресветлого величества верные подданные и найнижшие подножки.
	Василий Борковский обозный войска
	их царского пресветлого величества запорожского
	енералний
Григорий Гамалея	Михайло Вуяхевич судия
	Сава Прокопович Писар войска вашего
	царского пресветлого величества запорожского
	енералний
	Иван Мазепа асаул войска
	их царских пресветлых величеств запорожский енералний
Дмитрашка Раца	Костиантин Солонина
	Яков Лизогуб
	Стефан Петрович Забела

- ¹ Бантыш-Каменский Д. Источники для истории Малой России // Чтения в Обществе истории и древностей российских. – Москва, 1858. – Т.1. – С.297–304.
- ² Оглоблин О. Гетьман Иван Мазепа та його доба. – Нью-Йорк; К.; Л.; Париж; Торонто, 2001. – С.81.
- ³ Бантыш-Каменский Д. Указ. соч. – С.304.
- ⁴ Костомаров Н. Мазепа. – Москва, 1995. – С.400.
- ⁵ Оглоблин О. Вказ. праця. – С.75.
- ⁶ У «Собрании государственных грамот и договоров» (Ч.IV. – №186. – С.542–543), на яке посилався С.Соловйов, опублікована «Грамота царей и Софьи» від 17 липня, де йдеться, що в обозі на річці «Килчани» старшини (далі – перелік, прізвище Мазепа в т.ч.) подали чолобитну.
- ⁷ Соловьёв С.М. История России с древнейших времён. – Кн.VII, т.14. – Москва, 1991. – С.384–386.
- ⁸ Петровський М. Нариси історії України XVII – початку XVIII ст. – Харків, 1930. – Вип.1. – С.117.
- ⁹ Національна бібліотека України ім. В.Вернадського. Інститут рукопису. – Ф.VIII. – №223/96. – Арк.410.
- ¹⁰ Російський державний архів давніх актів (далі – РДАДА). – Ф.124. – Оп.2. – №11. – Арк.11.
- ¹¹ Там же. – Арк.28, 28 об.
- ¹² Устрялов Н. История царствования Петра Великого. – СПб., 1859–1863. – Т.1. – С.308.
- ¹³ РДАДА. – Ф.124. – Оп.2. – №11. – Арк.6 зв.
- ¹⁴ Там же. – Арк.22.
- ¹⁵ Там же. – Арк.7 зв.
- ¹⁶ Там же. – Арк.8 зв.
- ¹⁷ Словник української мови XIV–XV ст. – К., 1978. – С.348.
- ¹⁸ Див.: Яковлева Т.Г. Иван Мазепа. – Москва, 2006.
- ¹⁹ Найбільш близьке – «басуринки», тобто «откуп». Див.: Словник української мови XVI – першої половини XVII ст. – Вип.2: Б–Богуславець. – Л., 1994. – С.25. Зустрічається у львівському тексті початку XVII ст. Тут же йдеться про хабар (Т.Я.).

The article contents the analysis of the denunciation of the Cossack officers on Hetman Ivan Samoilovych (1687). Previously historians used Russian translation of this document, made in Posolskij prikaz and published by D.Bantysh-Kamenskij, in which there were several mistakes and censors changes. The analysis of the Ukrainian original, which has signatures of the Cossacks officers, allows Author to make several interesting remarks and conclusions.